

A+

ARCHITECTUUR IN BELGIË

POLITIC

ITICIZE!

REIPOLITICIZ

ITIC

A+ 261

[RE]POLI- TICIZE

september/oktober 2016

Product News

- 4 Interieur, Orgatec, Light+Building
2016 en nieuwe producten in de
verlichtingssector

In the Picture

- 18 Weg met de oude doos
Audrey Contesse
- 21 De architect bleek met de dag
belangrijker: De Wienerberger prijs
David Peleman
- 25 Tussen dienstbaarheid en autonomie
Bart Decroos
- 29 De klippen van European
Michael Bianchi
- 33 Het onzichtbare deel
Audrey Contesse

FUNDA- MENTEN

- 41 EDITO
Pieter T'Jonck
- 42 ARCHITECTUUR
VOOR DE 1%
Lieven De Cauter

- 44 FOTO-ESSAY
Kurt Deruyter

- 45 ARCHITECTUUR
MET SCHADUW
Gideon Boie

- 48 DE ARCHITECT
ALS BELEIDS-
FLUISTERAAR
Peter Swinnen

- 51 RELATIONELE
ARCHITECTUUR
*Gideon Boie en
Fie Vandamme*

- 57 POLITIEK VAN IK –
ARCHITECTUUR
VAN IK
Wim Cuyvers

- 61 “IK HEB HET BEGRIP
STRUCTURALISME
UITGEBREID”
*Interview Herman
Hertzberger door
Francis Strauven*

Zoom In

- 76 Bouwen aan het onverwachte
*Interview met architecten
devyldervincktaillieu door Bart
Verschaffel en Pieter T'Jonck*

Guests

- 81 Team Vlaams Bouwmeester
In één of ander huis. Detentie
op een keerpunt?
Ronny De Meyer & Hans Claus
- 87 Cellule architecture
Horta herbekeken
Pierre Chabard

Zoom Out

ACTUEEL

- 93 Interieur gaat voor zilver
Shendy Gardin
- 94 Bedankt Thomas!
Shendy Gardin

LEZINGEN

- 94 De buurtarchitect
Elodie Degrave
- 96 Portfolio zonder bouwplaatsen
Christine Roels
- 98 Op maat van de maatschappij
Lisa De Visscher

BOEKEN

- 98 Het goede leven bouwen we samen
Paoletta Holst

BIO'S

- 100 Werkten mee aan dit nummer

GUESTS

In samenwerking met
Team Vlaams Bouwmeester

In een of ander huis. Detentie op een keerpunt?

Het Belgische gevangeniswezen is omstreden. Een project van vzw De Huizen, ondersteund door het Bouwmeester Label van de Vlaams Bouwmeester, wijst de weg naar een humaner detentiesysteem.

Het Bouwmeester Label ondersteunt vernieuwend of beleidsrelevant onderzoek dat wetenschappers en ontwerpers zelf initiëren. Vzw De Huizen kreeg het Bouwmeester Label #005 om het concept van een maatschappelijk geïntegreerde vorm van detentie te vertalen in een studie voor een kleinschalig detentiehuis.

Velen wijzen nieuwe investeringen in het Belgische gevangeniswezen af op ideologische gronden: sommigen omdat het een repressief apparaat in stand houdt, anderen omdat ze elke overheidsinvestering er een te veel vinden. Criminologen wijzen er ondertussen op dat gevangenschap de kans op recidive aanzienlijk verhoogt. Zo verzeilde het systeem steeds verder in een aanslepende crisis, die ons land zelfs Europese veroordelingen opleverde. Recente besparingen zetten de kwestie op scherp: iedereen kon de verloedering van de gevangenis dag na dag volgen. Die crisis kan echter ook een *blessing in disguise* zijn als ze zou leiden tot een grondige herijking van het systeem. Die moet een meer op re-integratie gerichte aanpak koppelen aan een andersoortige fysieke infrastructuur.

Het Belgische gevangenisregime heeft een lange geschiedenis. In de 19de eeuw overheerste de visie, vertolkt door Edouard Ducpétiaux (1804-1868), dat isolement de misdadiger tot inkeer zou brengen. Eenzame opsluiting, al dan niet aangevuld met religieus onderricht, was niet alleen als straf bedoeld, maar ook als middel om de gedetineerde te louteren en recidive te voorkomen of beperken.

Psychologen en criminologen zijn er intussen van overtuigd dat isolement niet werkt. Gevangenen ervaren eenzame opsluiting als een vorm van psychische foltering, die leidt tot 'detentieschade' en vervolgens recidive. Ondanks die wetenschappelijke bevindingen ondergaat in België nog steeds 60 à 70 procent van de gevangenen zo'n regime. Sterker nog: de Belgische overheid blijft bij de bouw van nieuwe gevangenis investeren in dit model. Recent gerealiseerde of geplande projecten, zoals in Beveren of Dendermonde, vertrekken nog steeds van het stervormige, 19de-eeuwse model, zij het dan overgoten met een sausje van duurzaamheid.

Het nieuwe Forensisch Psychiatrisch Centrum Gent ligt in een voormalig industriegebied. De Poort van Beveren ligt langs de E17 in een agrarisch gebied. Beide locaties plaatsen de gevangenis ver weg van de samenleving en staan zo garant voor een sterk isolement. Ze maken de instellingen ook moeilijk bereikbaar voor bezoekers en personeel. De geplande megagevangenis in Haren/

Brussel kijkt met haar concept van een 'gevangenisdorp' wel af van het stervormige concept, maar is voorts net zo geïsoleerd van haar directe omgeving of de maatschappij. Geen wonder dat de gevangenen ook morren in nieuwe, comfortabelere cellen.

RESIDENTIËLE ZORG

De huidige crisis is het uitgelezen moment voor een herbezinning. Vzw De Huizen ijvert al sinds 2012 voor een alternatief voor de gekende en geplande gevangentypologie in België. Ze pleit voor een kleinschalige, gedifferentieerde en maatschappelijk geïntegreerde vorm van detentie.

Dat pleidooi voor kleinschaligheid is niet nieuw. Vijftig jaar geleden al ijverde Frederic D. Moyer in de VS voor *community detention*, een lokaal verankerde vorm van detentie. Moyer is niet alleen architect maar vooral ook rapporteur van de nog steeds tot de verbeelding sprekende survey en analyse die de Verenigde Naties opmaakten over detentie. Ze werd in 1975 als een lijvig boek gepubliceerd. Aan een artikel over *community detention* voegde hij tekeningen toe die de omvorming van typisch Amerikaanse typologieën als een motel of rijwoningen tot kleinschalig detentiehuis illustreren. (zie kader)

Er zijn ook wettelijke argumenten voor die visie. De Belgische Basiswet voor het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden bepaalt in artikel 5, paragraaf 1: "De vrijheidsstraf of de vrijheidsbenemende maatregel wordt ten uitvoer gelegd in psychosociale, fysieke en materiële omstandigheden die de waardigheid van de mens eerbiedigen, die het behoud of de groei van het zelfrespect van de gedetineerde mogelijk maken en die hem aanspreken op zijn individuele en sociale verantwoordelijkheid." In artikel 6, paragraaf 2 wordt daaraan toegevoegd: "Bij de uitvoering van de vrijheidsstraf of de vrijheidsbenemende maatregel dient vermijdbare detentieschade voorkomen te worden." Je kunt je terecht afvragen hoe die wettelijke principes überhaupt nagestreefd kunnen worden in instituten die zich hermetisch van de buitenwereld afsluiten, in alles de veiligheid en de controle vooropstellen en door hun schaal institutionalisering en vervreemding in de hand werken.

'De fysieke omgeving straalt de waarden en de doelen uit van haar scheppers' (...) Het Pennsylvanisch stelsel, de stervormige panoptica, belichamen de vijandigheid tegenover de crimineel. Moderne voorzieningen moeten daarentegen het zelfbeeld van de veroordeelde versterken. (...) Nieuwe penitentiaire infrastructuur moet de interactie met de omgeving ondersteunen, aangezien de betrokkenheid van het gemeenschapswerk essentieel is voor het behalen van de juiste doelen. (...)

Van grote inrichtingen is immers geweten dat ze vormen van administratie en management, en een bepaalde routine en uniformisering vereisen, die tegengesteld zijn aan de geïndividualiseerde aanpak. Alles, van voeding tot ontspanning, moet er in schema's. Individuele keuze moet wijken voor planning. Dit conflicteert duidelijk met de vooropgestelde doelen zoals die vertaald dienen te worden in individuele detentieplannen. De sfeer van anonimiteit zet aan tot gevoelens van machteloosheid en zinloosheid, isolatie en verbittering. Bovendien zorgt die schaal voor een informele gedetineerdensubcultuur, waar codes gelden en een criminele hiërarchie heerst. (...) Elk programma dat erin wordt ontwikkeld, wordt aldus tegengewerkt door de omgeving waarin dit dient te gebeuren.'

(Bron: Prison Architecture - United Nations Social Defence Research Institute, London 1975)

Ook de differentiatie die vzw De Huizen nastreeft ligt in het verlengde van artikel 38 van diezelfde wet, in die zin dat zij geen types van delinquenten wil samenbrengen, maar wel gedetineerden op basis van hun individuele detentieplan. Bij een gevangenschap die inhoudelijk vorm krijgt als een geïndividualiseerde voorbereiding op de reclassering, zijn veiligheid en orde slechts randvoorwaarden. Detentie evolueert bij toepassing van de wettelijke principes naar een gedwongen vorm van residentiële zorg. Om die maatschappelijk te verankeren, is het aangewezen om architecturaal de mosterd te halen in de actuele visie van de Vlaams Bouwmeester over zorg. Niet toevallig zijn kleinschaligheid en integratie in de woonomgeving ook daar belangrijke aspecten.

Zolang er geen voorbeelden zijn van zulke kleinschalige detentiehuisen, blijft het moeilijk om mensen te overtuigen van de

waarde van dat model en blijft men zweren bij oude en slechte recepten. Het Bouwmeester Label 2015 heeft vzw De Huizen daarom in de mogelijkheid gesteld een businesscase uit te werken voor een detentiehuis op een concrete locatie. Dat leverde inzicht in de kostenstructuur van zo'n huis, van de bouw-, personeels- en exploitatiekosten. Het model gaat uit van de uitbating van een kleinschalig detentiehuis door een ngo voor rekening van de federale overheid.

DE CASE

Een vzw, eigenaar van een voormalig patersklooster in West-Vlaanderen, wil een nieuwe bestemming geven aan het historische patrimonium. Daarbij zet ze samen met de politieke overheid in op een maatschappelijk verantwoord project. Het kloostergebouw is tegelijkertijd geïntegreerd binnen de omgeving en voldoende afgeschermd om er een beveiligde huisvesting voor gedetineerden in onder te brengen.

De voor de businesscase onderzochte locatie beantwoordt aan enkele premissen van vzw De Huizen. In de eerste plaats gaat het om een bestaand gebouwencomplex dat gekend is in zijn stedelijke omgeving. Het voormalige klooster met kerk is een historisch geladen referentiepoint in zijn omgeving. Het geheel, dat in handen is van een vzw, bevat momenteel al een klein huis waarin ex-gedetineerden tijdelijk opvang op zelfstandige basis vinden.

Het leegstaande stuk religieus patrimonium is groot genoeg om er twee groepen van tien kortgestrafte gedetineerden en een groep van zes gedetineerden in beperkte detentie in op te nemen. Beide groepen beschikken over een afzonderlijke toegang. Dat maakt de groep voldoende groot, en tevens blijft men binnen de vooropgestelde dertig gedetineerden. Zo wil vzw De Huizen het verschil maken tussen gevangenis en kleinschalige detentie.

Het voormalige kloostergebouw biedt plaats aan individuele verblijfsruimtes voor 26 gedetineerden en aanvullende bestemmingen, zoals gemeenschappelijke keukens, eet- en zitruimtes, een dokterskabinet, een stilte- of gebedsruimte, therapie- en leslokalen, personeelsruimte en een controlepost. Het centrale schip van de kerk biedt ruimte voor sportieve en culturele activiteiten, zowel voor de buurt als voor het detentiehuis. In de linkse zijbeuk wordt een sociaal restaurant voorzien – gerund door gedetineerden onder begeleiding – dat zich met een afzonderlijke toegang op de lokale bevolking uit de aanpalende wijk richt. De rechtse zijbeuk biedt dan weer de mogelijkheid om, naast de wachtruimte voor bezoekers, kantoren in te richten voor voorzieningen die zowel gedetineerden als hun familie aanbelangen (VDAB, CLB, CAW enzovoort).

Naast de gesloten ruimte van de kerk beschikt het klooster ook over een ruime, met hoge muren omsloten tuin, waar de meeste individuele kamers over twee verdiepingen op uitgeven.

De uit te voeren beveiligingswerken zijn, eigen aan een voormalige kloosterlocatie, vrij beperkt. Naast camerabewaking is een minimale extra beveiliging van ramen en deuren nodig.

STAP IN DE GOEDE RICHTING

“Met dit plan wil de regering de overbevolking in de gevangnissen terugdringen en de infrastructuur vernieuwen. Ze wil ook de infrastructuur beter aanpassen aan de re-integratie van gedetineerden en alternatieven voor de klassieke strafuitvoering bieden. Ze heeft daarbij aandacht voor de renovatie van bestaande gevangnissen, de oprichting van nieuwe gevangnissen, de sluiting van bestaande gevangnissen en de uitwerking van een kleinschaliger en humaner detentiebeleid. Internationale en nationale waarnemers hebben België jarenlang op de vingers getikt voor een inhumane detentiebeleid. En die bladzijde wil Minister Koen Geens samen met de regering omslaan”, zo luidde het persbericht (13 mei 2016) van de ministers van Justitie Koen Geens (CD&V), van Sociale Zaken en Volksgezondheid Maggie De Block (Open Vld) en minister van Veiligheid en Binnenlandse Zaken Jan Jambon (N-VA) over het masterplan gevangnissen en internering.

De huidige crisis bracht Masterplan III versneld in werking. Dat plan omvat dan ook een aantal maatregelen die lijken te gaan in de richting van een gedifferentieerde, kleinschalige aanpak. Het pakt bijvoorbeeld uit met honderd plaatsen voor kleinschalige detentie, om gedetineerden beter voor te bereiden op hun invrijheidstelling. Dit naar het voorbeeld van de Nederlandse Exodushuizen.

ONTWERP VOOR EEN DETENTIEHUIS IN GENT (1)
T. Gavel en W. Geeraert, studenten UGent 2012
Drie detentiehuisen in een 19de-eeuws stedelijk bouwblok

Het detentiehuis is ontworpen in een vrij groot binnengebied, omgeven door rijwoningen. De afmetingen van het binnengebied maken het mogelijk de 20ste-eeuwse garageboxen te vervangen door drie in elkaars nabijheid gelegen detentiehuisen voor elk tien bewoners in te richten.

Ondanks de beslotenheid van dit binnengebied biedt het voorstel mogelijkheden voor dubbel gebruik door de buurt. Een ondergrondse parkeergarage – fundering van de detentiehuisen – is toegankelijk voor personeel en bezoekers van het detentiehuis, maar ook voor de buurtbewoners. Centraal is een park met verharde sportterreinen voorzien die in overleg met het regime van het detentiehuis onder een vorm van time-sharing eveneens door de buurt gebruikt kan worden.

Het detentiehuis is in houtbouw opgetrokken als in een willekeurige stapeling die naar uitzicht overeenstemt met de aanbouwsels die de achtergevels van de omringende woningen bepalen. De tien wooneenheden worden onderling verbonden door verschillende plekken, waarin ontspanningsruimtes, therapie- en werkruimtes, zit- en eetruimtes zijn opgenomen. Sommige verblijfseenheden zijn opgevat als een duplex over twee bouwlagen.

De centrale Gevangenisadministratie EPI (Etablissements Penitentiaire(s) Inrichtingen) zwaait ook met een kleinschalig *re-entry*-huis op de site van de open gevangenis van Ruislede. Gedetineerden die in aanmerking komen voor elektronisch toezicht maar geen eigen verblijf hebben, kunnen daar hun elektronisch toezicht doormaken.

Het is misschien een stap in de goede richting, maar beide initiatieven komen nauwelijks in de buurt van het detentieconcept dat vzw De Huizen voorstaat. De honderd plaatsen voor kleinschalige detentie verhinderen bijvoorbeeld niet dat gedetineerden eerst lange tijd geconfronteerd worden met de 19de-eeuwse gevangencultuur. Zo lijkt het alsof de gedetineerde eerst de psychische vernederingen van een groot instituut moet ondergaan vooraleer hij als volwaardig mens wordt behandeld. En dat aan het einde van zijn straf, dus op het moment dat het gevaar dreigt dat hij opnieuw vrijkomt. Deze initiatieven illustreren dan ook de koudwatervrees van de politiek verantwoordelijken.

Volgens vzw De Huizen mogen gedetineerden op geen enkel moment met dat 19de-eeuwse systeem geconfronteerd worden. Doel van een *maatschappelijk geïntegreerd* detentiehuis is immers in de eerste plaats om de re-integratie van gedetineerden in de maatschappij te begeleiden en te bevorderen. Maar ook om detentie deel te laten uitmaken van het maatschappelijke gebeuren in plaats van het ervan te isoleren. Een maatschappelijk geïntegreerd detentiehuis dient een bijdrage te leveren aan zijn omgeving en vice versa.

Natuurlijk stelt zich daarbij telkens de vraag waar zo'n infrastructuur zou moeten komen. Het is niet denkbeeldig dat het *not in my backyard*-effect al snel de kop opsteekt als detentehuizen deel uitmaken van de gemeenschap. Net daarom wordt vaak gemakshalve gekozen voor instellingen op afgelegen penitentiaire terreinen. De paradox is echter dat dat soort gevangenen, door hun omvang en uitstraling, als hinderlijk wordt ervaren en als vanzelf een afweerreflex oproept bij de bevolking: zo'n betonkolos mag niet in onze achtertuin. Kleinere detentehuizen met een minder afwijkende, afschrikwekkende typologie en dito programma zouden zo'n afkeer minder snel oproepen.

Het thema van kleinschalige detentie werd de voorbije jaren als ontwerpoeffening voorgelegd aan een honderdtal studenten van de architectuuropleiding van de UGent en de UHasselt. Het kwam ook aan bod in een aantal masterproefschriften.

Ronny De Meyer & Hans Claus

Meer info op www.dehuizen.be of in de publicaties van vzw De Huizen

A+ 262 [Re]work

Het kostte een halve eeuw om handenarbeid en maak-industrie de stad uit te werken. Toen het fabrieksgedruis verstomde, genoten we van de rust tussen nieuwe kantoren, winkels en lofts. Tot de files kwamen, van mensen die urenlang op weg waren van en naar afgelegen industrieterreinen. En men besepte dat een stad misschien toch werkplekken behoeft. In '[Re]work' zoekt A+ uit hoe een nieuwe stedelijke industrie er kan uitzien, wie er zal werken en hoe dat te verzoenen valt met leefbare woonbuurten.

© Bas Bogaerts

ABONNEMENTEN

A+ ARCHITECTUUR IN BELGIË verschijnt 6 keer per jaar. Een jaarabonnement kan op elk gewenst moment ingaan en kost € 65 (BE). Een studentenabonnement kost € 49 (BE).

HOE ABONNEREN?

Koop een abonnement online via onze website: www.a-plus.be/shop.

VRAGEN OVER ABONNEMENTEN:

Ernest Allardstraat 21/3 — B-1000 Brussel
Tel +32 (0)2 645 79 16
abonnement@a-plus.be
www.a-plus.be

VERKOOPPUNTEN IN BELGIË

ANTWERPEN

— Copyright bookshop
www.copyrightbookshop.be
— Art shop Muhka
www.muhka.be

BRUSSEL

— Librairie d'architecture CIVA
www.civa.be
— Tropismes
www.tropismes.be
— Wiels
www.wiels.com
— Cook & Book
www.cookandbook.be
— Librairie Candide
www.librairiecandide.be
— Librairie Peinture Fraiche
www.librairiepeinturefraiche.be

KORTRIJK

— Theoria Boekhandel
www.theoria.be

GENT

— Copyright Bookshop
www.copyrightbookshop.be

LUIK

— Librairie Pax
www.librairiepax.be

DIEST

— Boekhandel Grote Markt
Grote Markt, Diest

VERKOOPPUNTEN IN HET BUITENLAND

ROTTERDAM

— Nai Boekverkopers
www.naibooksellers.nl

COLOFON

A+ ARCHITECTUUR IN BELGIË
tweemaandelijks tweetalig tijdschrift

issn 1375-5072

JAARGANG

43 (2016) N°4

REDACTIE

Hoofdredacteur: Pieter T'Jonck
Adjunct-hoofdredacteur: Lisa De Visscher
Eindredactie Nederlands:
www.controltaaldelete.be
Eindredactie Frans: Christine Roels, Elodie Degavre, Benoît Frances
Vertaling: Nathalie Capart, Marina Festré, Alain Kinsella, Wouter Meeus, Antoon Wouters

VORMGEVING

Dear Reader,

FONTS

Plain, Basis Grotesque Pro Stencil

DRUKKERIJ

Die Keure, Brugge

REDACTIECOMMISSIE

Arlette Baumans, Francis Catteeuw,
Benoît Moritz, Adrien Verschuere,
Agnieszka Zajac
Voorzitter Ward Verbakel

REDACTIEADRES

Ernest Allardstraat 21/3 — 1000 Brussel
Tel +32 (0)2 645 79 10
secretariaat@a-plus.be
www.a-plus.be

A+ IS EEN PUBLICATIE VAN ICASD VZW

Informatiecentrum voor Architectuur,
Stedenbouw en Design

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Maarten Delbeke
Ernest Allardstraat 21/3 — 1000 Brussel

COPYRIGHT ICASD

De verantwoordelijkheid voor de gepubliceerde artikels berust uitsluitend bij de auteurs. Alle rechten voor het (zelfs gedeeltelijk) reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden voor alle landen.

RAAD VAN BESTUUR ICASD

Voorzitter: Maarten Delbeke
Vicevoorzitter: Chantal Vincent
Secretaris: Benoît Moritz
Leden: Dag Boutsen, Sylvie Bruyninckx, Geert De Groote, Paul Dujardin, Brigitte Goudier de Beauregard, Pierre Van Assche, Piet Van Cauwenberghe, Eddy Vanzieleghem, Ward Verbakel, Philémon Wachtelaer

ICASD

Directie: Laurence Jenard

A+ PROGRAMMERING

Coördinatie: Marie-Cécile Guyaux
Assistent productie: Roxane Le Grelle

COMMUNICATIE

Shendy Gardin

FONDSSENWERVING

Sabrina Marinucci
sabrina.marinucci@a-plus.be

PUBLICITEITSREGIE A+MEDIA

Rita Minissi, rita.minissi@mima.be
Tel +32 (0)2 332 37 82
Ernest Allardstraat 21/3 — 1000 Brussel

ADVERTEERDERS

Aardgas, Archipro, Bega, Bim, Bitubel, Bozarc, Bticino, Buderus, Carimar, Carrières du Hainaut, Cassina, Davidts Lighting, Delta light, Duravit, Eternit, Febe, Finstral, Flos, Grohe, Gyproc, Hansgrohe, Interieur Foundation, Koraton, Libert paints, Orgatec, Pfeiderer Benelux, Pierres et Marbres de Wallonie, Poggenpohl, Renson, Reynaers, RZB, Saint Gobain Glass, Sto, Stuv, Vandersanden, Velux, Viessmann, Vola

oplage 2014 :
14.800 exemplaren

Brussel, kantoor van afgifte Brugge X — PB733